

Ještě ke slavníkovskému mincovnictví

Zdeněk PETRÁŇ

 75, 2020, s. 47–51

More on the Slavníkid coinage

The essay recalls the period of the beginnings of Czech coinage and some problems that still persist. Apart from the questions related to the chronology and dating of the individual Přemyslid and Slavníkid denier types, their attribution remains the dominating issue. Due to the absence of other written sources, the identification of the issuers is generally aided by the large coin hoards. Such aid also provided the recent denier hoard from Chýšť, East Bohemia, which has confirmed some of the author's earlier hypotheses. For example, it verified the identification of the denier types Cach 152–154 and Cach 226 as minted by Duke Boleslaus II.

 denier; typologie; Přemyslids; Slavníkids; Chýšť (Pardubice District) [CZ].

 denár; typologie; Přemyslovci; Slavníkovci; Chýšť (okr. Pardubice).

Počátky českého mincovnictví patří doposud k velmi „temnému“ období domácího numismatického bádání. To, stejně jako v jiných historických oborech, prošlo počátečním romantickým obdobím, později se začalo s oblíbenou numismatickou kratochvílí, jak situaci velmi výstižně nazval archeolog a historik Michal Lutovský – luštěním opisů ze zpřeházených písmenek.¹ A k velkému údivu autora i ostatních historiků a archeologů se začaly vynořovat doposud neznámé mincovny i mincmistři, dokonce anglické princezny nebo jméno knížete Václava v naprosto nečekaných tvarech. Tak byla například naším předním paleografem objevena doposud marně hledaná titulatura slavníkovského knížete Soběslava,² aby se později zjistilo, že jde o často se vyskytující záhadnou koruptelu na slavníkovských ražbách. V některých případech došlo i k umělému vytvoření textů podle předem stanoveného přání a takto získaným textem pak bylo argumentováno. A nebyly to jen texty, ale i mincovní obrazy, kdy byla obvyklá křesťanská symbolika vykládána např. politicky. V jiných případech ale došlo ke zřejmě správnému přechtení, jako u denárů

* MUDr. Zdeněk PETRÁŇ, Česká numismatická společnost (Praha), petran.zdenek@volny.cz.

¹ LUTOVSKÝ, Michal: *Šátečky Ibrahima ibn Jakuba aneb rozměňte mi denár?*, in: Příběhy starých mincí. Ke 100. výročí založení České numismatické společnosti, eds. M. Mašek – Z. Petráň – M. Lutovský, Praha 2019, s. 85.

² NOVÝ, Rostislav: *Mincovní epigrafika a denáry Slavníkovců*, Numismatické listy 39, 1984, s. 132–139.

biskupa *Thiddaga*,³ vyšehradských mincmistrů *Conrada, Athanase a Cacze* nebo společné slavníkovské ražby knížete Soběslava a jeho bratra biskupa Vojtěcha.⁴

Řada denárových ražeb tak byla v minulosti špatně přidělena. Na tyto chybné identifikace narážíme už v monumentálním díle E. Fialy, který však ještě slavníkovské mincovnictví neznal a Soběslavovy slavníkovské denáry přiděloval jakémusi neznámému Přemyslovcovi, snad bratru (nebo některému ze synů) Boleslava II., který po likvidaci Slavníkovců mohl dostat jejich čáslavské území jako úděl.⁵ Tak i v prvorepublikových prodejních katalogích Karla Chaury se opakovaně mezi nejstaršími přemyslovskými denáry potkáváme s „blíže neurčeným Přemyslovcem Václavem“.

I když se nad slavníkovským mincovnictvím nadále vznáší ne jeden otazník, zdá se, že alespoň o základní časové posloupnosti typů máme přehled.⁶ Tato chronologie byla v počátcích nastíněna G. Skalským při jeho popisu staroboleslavského nálezu.⁷ Bohužel právě přičiněním tohoto významného českého badatele se tehdy rodící se slavníkovské mincovnictví dostalo do řady slepých uliček. Jeho následovníci pak dostávali celou problematiku do ještě větších potíží především snahou přizpůsobit slavníkovské mincovnictví již hotové mytologii z pera Františka Palackého a později Rudolfa Turka.⁸

K napsání těchto několika poznámek vedla především nově vydaná obsáhlá publikace J. Lukase, podrobně popisující nejnovější denárový nález odkrytý roku 2015 nedaleko východočeské obce Chýšť.⁹ Jde o oligotypární soubor, jehož rozborem autor řadu již známých problémů potvrdil, ale na některé otázky také nově odpověděl. Týká se to například denáru Cach 226,¹⁰ po královéhradeckém nálezu¹¹ hojněji se vyskytujícího v našich soukromých sbírkách, který absolvoval dlouhou pouť v naší české raně středověké numismatice od Boleslava Chrabrého přes vyšehradské mezivládí 1002–1004, až byl krkolomně a zcela nelogicky zařazen jako jakýsi archetyp těsně před ražby knížete Jaromíra.¹² Právě prostřednictvím chýšťského depotu zřejmě konečně našel svou definitivní identitu v pražské mincovně Boleslava II. díky zřetelně uve-

³ POLANSKÝ, Luboš: *Mince 9. a 10. století v archeologických nálezech z českých zemí a jejich přínos pro počátky našich dějin*. Praha 2019, disertační práce FF UK, nepublikovaný rukopis, s. 411–443; *Thiddag (998–1017). Příběh biskupské mince*, ed. L. Polanský, Praha 2022, v tisku.

⁴ POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 400–409 a 446–450, tam i starší literatura.

⁵ FIALA, Eduard: *České denáry*, Praha 1895, s. 249–252.

⁶ PETRÁŇ, Zdeněk: *Mincovnictví Slavníkovce Soběslava*, Numismatický sborník 21, 2006, 57–82.

⁷ SKALSKÝ, Gustav: *Nález českých denárů z konce X. století ve Staré Boleslavi*, Brandýs nad Labem 1932, s. 57–78.

⁸ LUTOVSKÝ, Michal – PETRÁŇ, Zdeněk: *Slavníkovci – mýtus českého dějepisce*, Praha 2005, s. 28–32.

⁹ LUKAS, Jiří: *Hromadný nález denárů z konce 10. století z Chýště*, Praha – Pardubice 2019.

¹⁰ CACH, František: *Nejstarší české mince I.*, Praha 1970, (dále v textu jen Cach), č. 226.

¹¹ CACH, František: *Nejstarší české mince IV.*, Praha 1982, s. 12–13, č. 505.

¹² LUKAS, Jiří: *Poznámky k českému mincovnictví přelomu 10. a 11. století (III.) Denár ruka – kaplice C 226 a jeho řazení*, Numismatické listy 61, 2006, s. 1–10.

denému jménu knížete, byť jen na jednom jediném kuse.¹³ V této souvislosti je možné připomenout identický názor autora tohoto textu včetně vyobrazení, publikovaný již v roce 1988.¹⁴

Po první přehledné identifikaci slavníkovských mincí, zveřejněné V. Katzem roku 1923,¹⁵ rozdělil roku 1932 slavníkovské denárové typy na několik skupin G. Skalský při popisu staroboleslavského denárového nálezu.¹⁶ Týž autor přehledně znovu popsal slavníkovské mincovnictví ještě roku 1955.¹⁷ Nebylo jistě pochybností nad mincemi nesoucími spolehlivě čitelné Soběslavovo jméno (Skalského skupiny 2. o třech typech skupiny a skupiny 4. a 5.). O příslušnosti těchto typů (až na třetí typ druhé skupiny)¹⁸ ke knížeti Soběslavovi, vzhledem k čitelnému jménu knížete, případně mincovny Malín či Libice, není žádných pochybností. Ani autorem tohoto příspěvku upravená relativní chronologie těchto ražeb není současnými badateli zpochybňována.¹⁹

Do 1. skupiny zařadil Skalský denáry ethelredského typu poprsí – úzká ruka s nečitelnými opisy obou stran. Ty přečetl J. Smolík ZOIC + VEZVAESDXV. Poslední tři písmena Smolík přeskupil a celý opis pak interpretoval jako ZOBEZ-LAESDVX tedy jako Soběslav kníže.²⁰ Je však nutno upozornit, že Smolíkova typologie vyšla v roce 1899, kdy tento autor ještě po vzoru E. Fialy nepočítal v Čechách s jiným pánem mince než Boleslavem, Katzova studie uznávající mince Soběslava Slavníkovce byla uveřejněna až o celých 24 let později. Proto G. Skalský opisy denárů, jejichž texty Smolík přečetl jako ZOBESLAVS DVX (i když tento autor tehdy ještě nemyslel slavníkovského knížete, nýbrž hledal stejnojmenného blíže neurčeného knížete kdesi v zahraničí),²¹ popsal jako Soběslavovy a zařadil do své skupiny pod č. 1. Je nutno připomenout, že čitelné jméno knížete Soběslava není na rozdíl od jména pražského knížete nikdy doprovázeno titulem dux – tedy kníže, protože jej zřejmě Soběslav nepoužíval.²² Jediný případ byl popsán u denáru Cach 151 v důsledku chybné interpretace opisových textů u tohoto typu jinak nedostižným paleografem Rostislavem Novým.²³ Dalším vodítkem k přiřazení tohoto typu Soběslavovi byly G. Skalskému teritorializace mincovních nálezů obsahujících slavníkovské mince, určité ikonografické odlišnosti (např. písmena ω – ω po stranách úzké anglosaské ruky), odlišná fabrika (?) a především ona již zmíněná Smolí-

¹³ LUKAS, J.: *Hromadný nález*, s. 361.

¹⁴ PETRÁŇ, Z.: *První české mince*, s. 188–189, obr. na s. 188.

¹⁵ KATZ, Viktor: *Denár knížete Václava Svatého a denáry Soběslava Slavníkovce*, *Věstník Numismatické společnosti československé v Praze* 5, 1923, s. 202–207.

¹⁶ SKALSKÝ, Gustav: *Nález českých denárů*, s. 28–30, 59–65.

¹⁷ SKALSKÝ, Gustav: *Význam slavníkovského mincovnictví*, *Numismatický sborník* 2, 1955, s. 5–23.

¹⁸ POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 458–473.

¹⁹ Je spíše prohlubována a upřesňována: POLANSKÝ, L.: *Mince*, s. 444–480.

²⁰ SMOLÍK, Josef: *Denáry Boleslava I., Boleslava II., Boleslava III. a Vladivoje*, Praha 1899, s. 118, č. 541.

²¹ SMOLÍK, J.: *Denáry Boleslava I.*, s. 120–121.

²² PETRÁŇ, Z.: *Soběslavův titul libického knížete – další slavníkovský mýtus*, in: *Od knížat ke králům*. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, eds. E. Doležalová a R. Šimůnek, Praha 2007, s. 73–81.

²³ NOVÝ, R.: *Mincovní epigrafika*.

kova interpretace textové koruptely.²⁴ Jak jsou tato kritéria zjevně nedostatečná, je více než zjevné, např. dnes již víme, že původní rozlehlá území údajně ovládaná Slavníkovci zahrnující většinu české kotliny lze spolehlivěji lokalizovat pouze do oblasti Kutnohorska, Čáslavska a možná Poděbradska.²⁵

Jak je řazení této skupiny mezi Slavníkovy ražby málo zdůvodnitelné, nám dokládá i statistika, kterou provedl Luboš Polanský při revizním popisu nálezu z Čištěvsí.²⁶ Je to jediný domácí depot, ve kterém nad přemyslovskými ražbami měla převažovat v poměru 125:122 slavníkovská složka.²⁷ V ostatních dochovaných velkých denárových nálezech s příměsí slavníkovských mincí přemyslovská složka nápadně dominuje. Soběslavovy mince v těchto nálezech tvoří vždy jen málo početnou složku. Kromě čištěveského depotu známe jen tři dochované domácí velké denárové nálezy. U dvou z nich (Poděbrady a Stará Boleslav) tvoří slavníkovská část oproti přemyslovské jen 10 %, třetí z nich (Ostroměř) dokonce méně jak jedno procento.²⁸

V nálezu v Čištěvsí však tvoří onu velkou slavníkovskou část (Skalského skupinu 1.) právě ony ethelredské typy s korumpovanými texty obou stran, které Josef Smolík slovy Jiřího Lukase²⁹ „správně přečetl“ (ve skutečnosti by se mělo říci popřehazoval podle svého přání). Jakmile však Luboš Polanský vrátil tyto typy mezi přemyslovské (kam podle mého přesvědčení logicky patří), rázem se obě složky, přemyslovská i slavníkovská, dostávají do obvyklého poměru jako u ostatních nálezů – 228 přemyslovských proti 19 slavníkovským – tedy méně než 10 %, a ona mnohokrát opakovaná nápadná strukturální atypie toho nálezu je náhle pryč.³⁰

Ze všech těchto důvodů jsem přesvědčen, že skupina denárových typů podle Cacha 152, 153 a 154 patří někam mezi mladší ethelredské přemyslovské typy a nejedná se o ražby Soběslava Slavníkovce.³¹

Čtenář numismatických článků J. Lukase si jistě může povzdechnout – Petráň zase něco neuctivě boří v dílech velikánů našeho českého numismatického pantheonu. Ale nechť mi přítel J. Lukas i jím citovaný zvěčnělý F. Cach prominou, ale nemohu v žádném případě souhlasit s uvedeným názorem, že „nelze připustit, aby se jakýmkoliv ukvapenými, nikterak nepodloženými koncepcemi velmi pečlivě a svědomitě sestavená chronologie vyšlá z úvah Fia-

²⁴ Skalského kritéria shrnuta v: PETRÁŇ, Z.: *Mincovnictví*, s. 72, pozn. 87.

²⁵ LUTOVSKÝ, Michal: *Několik poznámek k problematice slavníkovské domény*, Archeologické rozhledy 47, 1995, s. 239–245; SLÁMA, Jiří: *Kosmovy záměrné omyly*, in: *Dějiny ve věku nejistot. Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka*, eds. J. Klápště, E. Plešková, J. Zemlička, Praha 2003, s. 261–267.

²⁶ POLANSKÝ, Luboš – TOMKOVÁ, Kateřina: *Hromadný nález denárů a šperků z Čištěvsí. Revize popisu a dochované části depotu*, Numismatický sborník 21, 2006, s. 83–124.

²⁷ POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 105.

²⁸ CACH, F.: *Nejstarší české mince I.*, s. 55–57.

²⁹ LUKAS, J.: *Hromadný nález*, s. 330.

³⁰ POLANSKÝ, L. – TOMKOVÁ, K.: *Hromadný nález*, s. 105.

³¹ Tento názor jsem už v minulosti opakovaně vyslovil a J. Lukas to připomíná – LUKAS, J.: *Hromadný nález*, s. 330.

lových, Smolíkových, Katzových a Skalského bořila a přestavovala“.³² Právě naopak! O nutnosti jejich dílo jistě ne rovnou celé bořit, ale určitě významně přestavět a inovovat, svědčí početná řada článků a studií posledních tří desetiletí, např. z pera L. Polanského, J. Lukase či J. Paukerta a v neposlední řadě i autora tohoto příspěvku. Tato chronologie od dob klasiků naší numismatiky zaznamenala řadu významných změn a je nanejvýše nutno je do stávající posloupnosti už konečně zpracovat.

Změna dosavadního přidělení denárů Cach 152–154 ze slavníkovské do skupiny ražeb přemyslovských asi moc nepotěší ty sběratele, kteří byli doposud přesvědčení, že mají ve své sbírce nejstarších českých denárů vzácného knížete Soběslava. Přesto se jistě budeme v našich sběratelských aukčních katalozích ještě dlouho setkávat s denáry Cach 153 určenými jako Soběslav Slavníkovec. A nebude to nepozorností jejich zpracovatelů, ale daleko pravděpodobněji z důvodů ryze obchodních. Pro sběratele bude jistě lákavější do své sbírky získat vzácného Slavníkovce, než zakoupit jakéhosi prapodivného špatně čitelného pražského Přemyslovce.

Také autor tohoto příspěvku na počátku 90. let 20. století na brněnské aukci ČNS v pro kutnohorské muzeum vydražil denár Cach 153, tehdy označený jako Soběslav Slavníkovec. Záměrem bylo alespoň jedním slavníkovským denárem obohatit numismatickou sbírku muzea nacházejícího se na historickém slavníkovském území. Dnes je zřejmé, že se tento záměr nezdařil a kutnohorská muzejní sbírka byla nechtěně obohacena o ražbu ethelredského typu opatřenou na obou stranách enigmatickými texty, která, jak se ukázalo, patří mezi pražské ražby Boleslava II. Tato situace do jisté míry ilustruje přirozený vývoj numismatického bádání a není třeba jí litovat.

³² LUKAS, J.: *Poznámky k českému mincovnictví přelomu 10. a 11. století (I.) Denáry typu C 196–199 a jejich zařazení*, Numismatické listy 60, 2005, s. 15.